

ALMAN ANAYASA MAHKEMESİ YETKİLERİNİN ŞÜMUL ve SINIRLARI

Yazan :
Prof. Dr. CARL HERMANN ULE

Speyer İdari İlimler Yüksek Okulu
İdare Hukuku Profesörlerinden

Çeviren :
Dr. NERMİN ABADAN

Siyasal Bilgiler Fakültesi
Âmme İdaresi Doçenti

Balkanoğlu Matbaacılık Ltd. Şti. — 1962 — Ankara

Araştırma
Serisi
13

**ALMAN ANAYASA
MAHKEMESİ YETKİLERİNİN
ŞÜMUL ve SINIRLARI**

Yazan

Prof. Dr. CARL HERMANN ULE

Speyer İdari İlimler Yüksek Okulu
İdare Hukuku Profesörlerinden

Çeviren

Dr. NERMİN ABADAN

Siyasal Bilgiler Fakültesi
Âmme İdaresi Doçenti

Ö N S Ö Z

Anayasa düzeninin korunması çağımız hukuk Devleti anlayışının temel meselelerinden biridir. Anayasa düzenini koruma yolları arasında yargı denetimi vaktile üzerinde en çok tartışılan fakat bugün bir çok medenî memlekette gerçekleşmiş olan bir merhale sayılabilir.

Memleketimizde yeni Anayasadan önce kanunların, mahkemelerin anayasaya aykırılığı iddialarını incelemeyeceği oldukça yaygın bir doktrin ve içtihat manzarası göstermekteydi

Yeni Anayasa, kanunların anayasaya aykırılığını incelemek ve karara bağlamak hususunda çağdaş anayasa eğilimi takip etmiş ve bu hususta öteki mahkemelerden ayrı bir Anayasa Mahkemesi kurulması fikrini benimsemiştir.

Türk Anayasa mahkemesi çalışmalarının başladığını bir kaç gün önce Resmî Gazete ile ilân etmiştir.

Yeni Anayasa Mahkememizin bir çok cephelerinin aydınlanması bakımından çok yararlı hizmetleri dokunacağına inandığımız bu incelemeyi yayınlamamıza izin veren Sayın Ord. Prof. Dr. Carl Hermann ULE'ye ve çeviren Sayın Doç. Dr. Nermin Abadan'a teşekkürlerimizi zevkli bir borç sayıyoruz.

Genel Müdür

Prof. Dr. Kemal Fikret Arık

İ Ç İ N D E K İ L E R

I. Alman anayasa mahkemesinin tarihi kökleri	1
II. Bugünkü Alman anayasa mahkemesinin sistemi	11
1. Maddî anlamda anayasa ihtilâfları organ anlaşmazlıkları	11
2. Federal bünyeden doğan anlaşmazlıklar	15
3. Siyasî partilerin anayasaya aykırı olmaları sebebiyle çıkan anlaşmazlıklar	16
4. Cumhurbaşkanı şikâyet hakkı	17
5. Genişlemiş hukukî itiraz yolları anayasa şikâyet hakkı	18
6. Bağlı norm kontrolü	19
III. Anayasa mahkemesinin yetki ve sınırları	21
1. Anayasa mahkemesinin bünyesinde yapılan reform	21
2. Anayasa anlaşmazlıklarının hukukî ve siyasî mahiyeti	22
3. Anayasa şikâyet hakkı ile ilgili tâdil teklifleri	25
4. Sonuç	28

Almanya'da anayasa mahkemesinin tarihi kökleri, anayasacılığın ilk gelişme safhasına kadar uzanmaktadır. 17. ci ve 18. ci yüzyılların mutlakiyetçi monarşileri yazılı anayasaya sahip olmayan devletlerdir: bunlarda kuvvetler ayrılığı olmadığı gibi anayasa mahkemeleri de pek tabii mevcut değildi. Ancak 1815-1848 yılları arasında hükümdarlarla çeşitli sosyal zümreler arasında yapılan mukaveleler sonucunda meydana gelen yazılı anayasalar, hükümetle belli imtiyazlara sahip olan zümreler arasında meydana gelen anayasa anlaşmazlıkları çözecek bir takım devlet mahkemelerinin (Staatsgerichtshof) kurulmasını derpiş ediyorlardı. (1) Örneği Württemberg Saksonya ve Kurhessen'in anayasalarında bulunan ve anayasacılık hareketinin ilk devirlerine rastlayan bu yüksek mahkemelerin gerek yetkileri, gerekse kuruluşları bakımından halâ zümre devletinin ikili yetki teorisinden mülhem olduklarını göstermektedir. Bu mahkemeler eşitlik esasına dayanarak hükümdara bağlı memurlarla muhtelif zümrelerin temsilcilerinden tereküp ediyorlardı. 19. cu yüzyılın ikinci yarısında gelişen anayasaya bağlı devletler yargı organına nüfuz etmiş olan zümrevî unsurları temizlemişlerdir. Yirminci yüzyılın modern demokratik devletinde, anayasacılık hareketlerinin ilk safhasında hükümdarla zümreler, 19. cu yüzyıl boyunca ise hükümetle millet temsilcileri arasında beliren çelişme, geniş ölçüde kalkmış bulunmaktadır. Meşrutî devletlerin düalist ikili bünyesi yerine yirminci yüzyılda demokratik devletlerin monist -tekli kuruluşu geçmektedir. Gerçi bu kesimde de devletin yargı kuvveti nazârî olarak -tıpkı meşrutî krallıkta olduğu gibi - hükümetle halk temsilcileri arasında çıkacak anayasa anlaşmazlıkları çözmeğe yetkili kılınmamıştı; fakat pratik olarak bu mahkemenin faaliyetinin ağırlık noktası yine de, bir yandan parlamentodaki azınlık, diğer yandan parlamentodaki çoğunluk ve onun taşıyıcısı sayılan hükümet arasında çıkan anlaşmazlıklar konusunda verdiği kararlar etrafında cereyan ediyordu. Anayasacılık cereyanının yaratmış olduğu yüksek devlet mahkemesinden hareketle gelişmiş olan modern demokratik devletin anayasa

(1) «Staatsgerichtshof» adını taşıyan bu mahkemelerin Türk diline aynen çevrilişi yüksek devlet mahkemesi kavramı ile karşılamak gerekir. Bu mahkemeler aslında devletin yüksek organları arasındaki anlaşmazlıklara da bakma yetkisi ile görevli ve bizdeki adli teşkilâtda karşılığı bulunmayan yüksek yetkili adli organlardır. — Çeviren.

mahkemelerinin başlıca görevi parlamentodaki azınlıkları, parlamentodaki çoğunluğun ve onun taşıyıcısı olan hükûmetin yapacağı anayasa ihlallerine karşı korumak olmuştur.

Anayasacılık cereyanının başlangıç safhasındaki devlet mahkemeleri modern Alman anayasa mahkemelerinin sadece bir kökü sayılır. Diğer bir kökü 19. cu yüzyılın başlangıcında münferit Alman devletlerinin hukuk barışı tesis etme gayesile aktetmiş oldukları federal birleşmede saklıdır. Daha Mukaddes Roman Cermen zamanında, imparatorluk mahkemesi ve imparatorluk şûrası ile bazı özel yargı organları vasıtasile zümrelerle feodal beylikler arasındaki anlaşmazlıkları çözme hususunda yetkili sayılmışlardır. Ancak bu imparatorluğun sınırları içinde onaltıncı ve onyedinci yüzyılda meydana gelen mutlakiyetçi hükümdarlıklar bu imparatorluk mahkemelerinin birer anayasa mahkemesi gibi vazife görmelerine imkân veremeyip, onları meflûç bir hale getirmişlerdir. Ancak 1815 tarihinde yapılan Viyana kongresi ile kurulan Alman konfederasyonu, 1820 de Viyana'da akdedilen nihaî anlaşmalara ve 30 Ekim 1834 Alman konfederasyonu temsil eden meclisin kararına dayanarak bazı üye devletler arasında çıkacak anlaşmazlıkları çözmek üzere bir «Bundesschiedgericht» — federal hakem mahkemesinin yetkilerini tasdik etmişti. (2) Alman ittifadının sınırları içinde bulunan çeşitli üye devletleri arasında çıkacak olan anlaşmazlıklar da Viyana'da kurulan ittifadın ilk ve nihaî zabıtlarına göre «Austraegalgericht» denilen yüksek bir ihtilâf mahkemesince karara bağlanacaktı. Buna karşılık Alman konfederasyonunun anayasası, ittifadla bir üye devlet arasında çıkan anlaşmazlık hallerinde, bu üye devlete karşı konfederasyonun bir yasama kararına dayanmak şartile yürütme yetkisini kabul etmekle beraber, bu gibi hallerde mahkemeye müracaat etme imkânını tanımamıştı. Bilindiği üzere 1866 da Prusya ile Avusturya arasında çıkan ihtilâf ve onu kovalayan askerî harekâtda, sözü geçen anlaşmazlık Avusturyalılar ve konfederasyon meclisinin büyük çoğunluğu tarafından devletler hukuku anlamında bir harp olarak değil, aksine konfederasyonun yürütme erkine dayanılarak girişilen bir müdahale sayılmıştı. Buna karşılık Avusturya ve taraftarlarının hareket hattı sebebiyle Alman konfederasyonuna sönmüş bir hukukî müessese gözü ile bakan Prusya, konfederasyonun tedbirlerini birliğin bir icraî hareketi olarak değil, devletler hukukunun kaidelerine göre yürütülen bir harp şeklinde mütalâa etmişti. Ne çare ki hukukî durum bir mahkeme kararı yolu ile aydınlanamadı.

---

(2) Dilimize aynen birleşik devletler hakem mahkemesi diye çevirebileceğimiz bu adil müessese ozaman konfederasyona dahil devletler arasındaki her nev'i anlaşmazlıkları çözme yetkisi ile görevlendirilmişti. — Çeviren.

1871 Alman anayasası, ne federal bir üye devletin içinde, ne birkaç devlet arasında, ne de federasyonla bir üye devlet arasında çıkacak olan anayasa anlaşmazlıkları için kazaî bir müracaat yolu açmamıştır. Bismarck'ın eseri sayılan bu anayasanın bir özelliği şu noktada saklıdır. Bu gibi anlaşmazlıkların çözüm yeri yüksek bir mahkeme yerine, siyasi bir makama, imparatorluğun federal organı sayılan federal şûraya havale edilmiştir. Bundan başka aynı anayasa bizzatîhi imparatorluğun içinde mes. Reichstag — imparatorluk parlamentosu ile federal şûra, yani Bundesrat veya parlamento ile başbakan arasında çıkabilecek olan anlaşmazlıkları için hiç bir çözüm yeri derpiş etmemiştir.

Bismarck'ın anayasasının anayasa anlaşmazlıkların kazaî yol ile çözümlenmesine karşı açığa vurduğu isteksizlik, Alman anayasa mahkemesi fikrinin yirminci yüzyıldaki gelişimi üzerinde hemen hiç bir etki yaratmamıştı. 11 Ağustos 1919 tarihli Weimar anayasası ve onun yaratmış olduğu anayasa mahkemesi müessesesi, aksine geniş ölçüde 28 Mart 1849 tarihli Frankfurt anayasasından mülhem olmuştur. Sonuncu anayasa, anayasacılık hareketlerinin ilk safhalarında ortaya çıkan devlet Şûrası fikri ile Alman ittifadında anayasa mahkemesi ile ilgili olan federal unsurları, demokratik hukuk devleti istikametinde en geniş ölçüde geliştirmiş olan bir vesika sayılır. 1849 da kaleme alınan bu anayasa bugünkü Alman anayasa mahkemesi müessesesinin hemen bütün unsurlarını ihtiva etmektedir. Frankfurt anayasasının kurmuş olduğu **Reichsgericht**, yani devlet mahkemesi, daha sonra kurulan imparatorluk mahkemesinden farklı olarak sadece hukukî ve cezaî dâvalar için temyiz mercii olmayıp, herşeyden önce âmme anlaşmazlıklarını rüyet eden yüksek bir mahkeme sıfatile imparatorluğun en üstün organları arasında çıkacak anayasa anlaşmazlıklarını karara bağlamağa yetkili sayılmıştı. Frankfurt imparatorluk anayasası, imparatorluk mahkemesini yani Reichsgericht'i aynı zamanda Alman vatandaşlarına bu anayasaca tanınan temel hakların ihlâlî halinde de yetkili kılmıştı. Bugünkü geçer hukuka göre federal Alman anayasa mahkemesine intikal ettirilen anayasa şikâyet hakkının kökleri işte burada saklıdır.

Halen yürürlükte olan Alman anayasa mahkemesinin şekillenmesinde Weimar anayasasının örneği ve bu anayasanın ondört yıllık ömrü süresince uygulanmış olan devlet yargı hakkı etkisiz kalmamıştır. Daha önce belirttiğim üzere Weimar anayasasının birçok hükümleri — hattâ bir bakıma anayasanın tümü — geniş ölçüde Frankfurt imparatorluk anayasasından mülhem olmuştur. Frankfurt imparatorluk anayasasının Weimar anayasası üzerindeki etkisi inceden

inceye tahlil edildiği zaman, 1919 da anayasa anlaşmazlıklar bahsi-
ne tanınmış olan kazaî müracaat yolları bakımından vaktile Frank-
furt'da 1848/49 yıllarında olduğu nisbetde cömert davranılmadığı
görülecektir. Bu iki anayasa arasındaki en önemli fark şu noktada
göze çarpmaktadır: Weimar anayasası tarafından ihdas edilerek ve
Frankfurt anayasasının ortaya çıkartmış olduğu imparatorluk mah-
kemesine tekabül eden yüksek devlet mahkemesi — **Staatsge-
richthof**'un yetkileri, Alman devletinin sınırları içinde zuhur eden
anlaşmazlıklara şâmil değildi. Başka bir deyimle Weimar anayasasına
göre devletin yüksek organları ortaya çıkan anlaşmazlıklar konusun-
da kazaî bir müracaat yolu tanınmamıştı. Leipzig'de bulunan devlet
mahkemesinin huzuruna çıkarılan en meşhur anlaşmazlıklar bu yüz-
den mes. Potsdam'daki bayrak ihtilâfı, Prusyalı devlet memurların
halk teşebbüsüne iştiraki ve sayısı kabarık birçok seçim ihtilâfları
gibi bir eyalet içindeki anayasa anlaşmazlıkları ile 1932 yılında şan-
sölye von Papen'in cumhurbaşkanı tarafından Reichskomiserliğine
tâyini yüzünden Prusya'nın açtığı dâva nev'inden federal devletle
federe eyaletler arasında beliren anlaşmazlıklar doğmuştur. (3)
Weimar anayasası böylece anayasa ihtilâflarının kazai murakabesi-
ni bir eyalet içinde, birkaç eyalet arasında ve Reich'le bir eyalet ara-
sında inhisar ettirmekle kalmamış, aynı zamanda federe devlet kud-
retinin kullanılışı sebebiyle kendisine anayasa tarafından tanınmış
olan temel haklarının ihlâline karşı anayasa mahkemesinin önünde
bir anayasa şikâyet hakkını dermeyer edilmesine de imkân verme-
miştir. O devirde anayasa şikâyet hakkı yalnız Bavyera eyalet hu-
kuku tarafından kabul edilmişti. Nihayet şurası da belirtmeğe de-
ğer ki, Weimar anayasası imparatorluk devrinin âmme hukukuna
yabancı düşen mücerret, yani münferit olaylara göre ayarlanmamış
normatif bir kontrol ihdas etmişti. Buna göre eyaletlerdeki kanun-
ların Reich hukuku ile olan uygunluk derecesi aranacaktı. Ancak bu
tesbit işinin yetkisi yüksek anayasa mahkemesine değil, Reichsge-
richt'e tanınmıştı. Bununla beraber bu tanzim keyfiyeti adli teşkilâ-
ta bağlı herhangi bir adli mahkemeyi veya idarî kazaya bağlı bir
mahkeme yahutda özel bir mahkemeyi ilgili bir ihtilâf konusunda
millî kanunlara aykırılığı sebebiyle eyalet normları kontrol etmekten
alakoymamıştı. Onun gibi münferit mahkemeler, herhangi bir dev-
let veya eyalete ait hukuk nizamnamesinin millî veya eyalet kanun-
lara aykırı olup olmadığı veya millî bir kanunun anayasaya uygun
olup olmadığı yahutda bir eyalet kanunun eyalet anayasasına aykırı
düşüp düşmediğinin tahkikinde serbest bırakılmışlardı. Mahkeme-

(3) LAMMERS-SIMONS, Die Rechtsprechung des Staatsgerichtshofs für
das Deutsche Reich usw. Bd. VI. 1939, S. 33 ff.

lerin hukuk nizamnamelerin geçerliğini murakabe hususundaki yetkileri imparatorluk devrinden beri kabul edildiği halde, kanunların anayasaya uygunluğunu kontrol yetkileri Weimar cumhuriyeti devrinde âmme hukukçuları tarafından sonuna kadar hararetle tartışılmıştı. Şukadar ki tatbikatda bu hak, yani adı mahkemelerin kanunları anayasaya aykırılık sebebiyle defî hakkı 4 Kasım 1925 tarihli Reichsgericht'in içtihadile tanınmıştı. (4)

II

Bugünkü Alman anayasa mahkemesi sistemi, Bonn temel kanunu ile eyaletlerin anayasalarına dayanmaktadır. Schleswig-Holstein hariç, bütün Alman Land'lar (eyaletler) kendilerine has birer anayasa mahkemesi kurmuşlardır. Sadece Schleswig-Holstein eyaleti kendi sınırları içinde ortaya çıkacak olan anayasa ihtilâfları çözmek üzere federal anayasa mahkemesini yetkili kılmıştır. (Mad. 99, Temel kanun, yani Bonn anayasası; Schleswig-Holstein anayasasının 37. ci mad.)

Bonn temel kanunun federal anayasa mahkemesine tanımış olduğu yetkilerin şümül derecesi sadece Weimar anayasasını değil, ondan çok daha etraflı hükümler ihtiva etmiş olan Frankfurt anayasasını da fersah fersah arkada bırakmıştır. Bu tanzim keyfiyetinin yaratmış olduğu problemlere ilerde tekrar avdet edeceğim. Federal anayasa mahkemesinin şaşirtacak bol sayıdaki yetkilerini sistematik bir şekilde gruplandırmağa kalkıştığımız zaman, ilk önce **maddî anlamda anayasa anlaşmazlığı** kavramı ile işe başlamalıyız. Şekî anlamda bir anayasa mahkemesi huzuruna çıkarılması gereken bütün anlaşmazlıklar, birer anayasa anlaşmazlığıdır. Görülüyor ki anayasa ihtilâfı kavramının şekî anlamı güvenilir bir sistematik tasnife esas teşkil edemeyecek derecede geniştir. Bir anayasa mahkemesinin yetkilerinin özü, maddî anlamda olan anayasa anlaşmazlığı olmalıdır. Başka bir deyimle bunlar idare alanında değil, sadece anayasa hukuku alanında beliren hukuk ihtilâflarıdır. Bu kavrama anayasanın işleyişine katılan bütün merciler arasındaki hukukî münasebetler, federal bir devletde merkezî devletle üye devletler arasındaki münasebetler olduğu kadar üyeler arasındaki karşılıklı münasebetler de dahildir.

1. Maddî ve gerçek anlamda anayasa ihtilâflarının başında organ

(4) RGZ Bd. 111 S. 320 ff.

İhtilâfları, yani anayasa veya bir organın içtüzüğü tarafından özel haklarla teçhiz edilmiş olan en yüksek devlet organları veya bu organa dahil olan mercilerin hak ve vazifelerin şümul derecesi konusunda çıkan anlaşmazlıklar yer almaktadır. Bu konuda federal ölçüde Bonn anayasasının 93. cü mad. fıkra 1, parag. 1 uyarınca federal anayasa mahkemesi, eyalet anayasaları ölçüsünde ise ilgili eyalet anayasa mahkemeleri yetkilidir. Bu anlaşmazlıklar daha çok anayasa faaliyetine re'sen katılan merciler arasında çıkan yetki anlaşmazlıklarıdır. Şu kadar ki bu yetkiler doğrudan doğruya temel kanun veya eyalet anayasasından istihraç olunmalı aynı zamanda nazari bir mahiyet taşımayıp müşahhas bir olayla ilgili bulunmalıdırlar. En yüksek federal organların başında cumhurbaşkanı, başbakan yani şansölye, federal hükümet, federal şûra yani Bundesrat, federal meclis yani Bundestag, en yüksek eyalet organlarının başında ise eyalet başbakanları, eyalet hükümeti ve eyalet meclisleri, yani Landtag'lar yer almaktadır. Anyasa veya en yüksek bir organın içtüzüğü sebebiyle özel haklarla donatılmış olan ilgili merciler şunlardır federal meclis (Bundestag), veya eyalet meclislerinin (Landtag) daimî komisyonları, parti grupları, anayasada zikredilen haller gereğince federal meclis veya eyalet meclislerindeki azınlıklar (5) hattâ kendi haklarını savunması bakımından tek başına bir milletvekili (6). Bundan başka anayasanın 21. ci mad. fıkra 1, parag. 1 göre milletin siyasi iradesinin teşekkülüne katılan siyasi partiler de taraf olabilirler. Federal anayasa mahkemesinin ikinci dairesi daha birinci Schleswig-Holstein seçim kanunu ihtilâfında siyasi partileri bir eyaletin en yüksek organları olarak saymıştır. (7) Bir eyaletin sınırları içinde vukuu bulan diğer seçim ihtilâflarında da federal anayasa mahkemesinin aynı dairesi bu içtihadına sadık kalmıştır. (8) Federal anayasa mahkemesinin 20 Temmuz 1954 tarihli genel kurul kararı da bu görüşü doğrulamıştır. (9) Buna göre siyasi partiler kendilerine anayasa yardımı ile tanınmış olan statülerinin seçim usulü yolu ile ihlâli, anayasa şikâyet usulü ile değil, ancak organ ihtilâfı kanalı ile anayasa mahkemesi huzuruna getirilebilir.

Bu tarihten itibaren kazaî içtihatlar siyasi partilerin fede-

(5) BVerfGE Bd. 2 S. 143 ff., 160 ff.

(6) a.a.O.S. 164, 166

(7) BVerfGE Bd. 1 S. 208 ff.

(8) BVerfGE. Bd. 4 S. 31 ff., 35 f., S. 375 ff., 378

(9) BVerfGE Bd. 4 S. 27 ff., 30

ral veya eyalet çapındaki organ ihtilâflarında taraf olabileceklerini doğru'lamaktadır. Bu hakkın en geniş kullanılışı pek tabii seçim kanunu anlaşmazlıkları ile ilgili olarak cereyan etmektedir. Nitekim federal anayasa mahkemesinin organ ihtilâflarında vermiş olduğu kararların küçümsenmiyen bir kısmı bu çeşit seçim kanunu anlaşmazlıklarına taallük etmektedir. Diğer organ ihtilâfları mes. parlamentoda bir parti grubu ile federal hükümet arasında başgöstermiştir. (10) Örneği Petersberg anlaşmasının geçerliği hakkında anlaşmazlık, Alman Fransız iktisadî anlaşması (11) ile Kehler limanı anlaşması sebeble (12) ortaya çıkan ihtilâf. Diğer bir organ anlaşmazlık örneği ise federal parlamentoda bulunan bir parti grubu ile federal şûra arasında sonunu şûranın kanun koyma usulünde sahip olduğu hakların şümulü konusunda çıkmıştır. (13) Onun gibi parlamentoda bulunan birkaç parti grubu arasında çıkan anlaşmazlıklar da organ ihtilâfı sayılmışlardır. (14) Örneği Federal Alman cumhuriyetinin Avrupa Savunma Birliğine katılması konusunda anayasanın vermiş olduğu yetkiler bahsinde çıkan anlaşmazlık gibi. Yine diğer bir organ ihtilâfı çeşidi iki yıl önce federal şûra ile cumhurbaşkanı arasında çıkmıştır. Bu ihtilâfın konusunu cumhurbaşkanının bir kanunun anayasaya uygunluğunu kontrol hususundaki mükellefiyetine taallük etmişti. Bununla beraber denilebilir ki, organ anlaşmazlıkları 1953 yılından sonra hükümet partisinin sağlamış olduğu üçte iki çoğunluğunun bir sonucu olarak seçim anlaşmazlıkları meseleleri dışında, önemini bir hayli kaybetmiş durumdadır.

Federal Alman cumhuriyetinin Avrupa Savunma Birliğine katılması ile ilgili olarak anayasanın tanımış olduğu yetkiler konusunda çıkan anlaşmazlıkta parlamentodaki bir azınlık grubu Bonn anayasasının 93. cü mad. 1 fıkra, parag. 2 gereğince, anayasa mahkemesince bir norm kontrolünün yapılmasını talep etmişti. Bununla güdülen gaye federal Alman cumhuriyetinin Avrupa Savunma Birliğine girişini sağlayan yasama faaliyetinin anayasanın ruhu ile kabili telif olup olmadığını ispat etmektir. Bu talep Alman anayasa mahkemesinin birinci dairesi tarafından 30 Haziran 1952 de verdiği kararla, (15) reddedildi. Kara-

---

(10) BVerfGE Bd. 1 S. 351 ff

(11) a.a.o. S. 372 ff

(12) BVerfGE Bd. a S. 347 ff.

(13) BVerfGE Bd. 3 S. 12 ff

(14) BVerfGE Bd. 2 S. 143 ff

(15) BVerfGE Bd. 1 S. 396

rın gerekçesi norm kontrolünün ancak kanunlara, hiç bir zaman kanun tasarılarına uygulanamayacağı noktasında toplanmıştı. Bu müracaatın henüz sonuçlandırılmadığı bir sırada, cumhurbaşkanı 10 Haziran 1952 tarihinde anayasa mahkemesinden -o sırada henüz yürürlükte olan anayasa mahkemesinin kanununun 97. ci maddesi gereğince- «anayasanın çerçevesi dahilinde Avrupa Savunma Birliği mukavelesi ile ek protokollarının hukukî durumu» hakkında bir mütalâa vermesini talep etmişti. Ancak federal anayasa mahkemesinin genel kurulu 8 Aralık 1952 de (16) geniş tartışmalara ve hukukî bakımdan olağanüstü geniş tenkitlere yol açan kararına göre anayasa mahkemesinin bir dairesi belli bir hukukî meselede genel kuruldan farklı bir görüşü, ancak bu dairenin genel kurula başvurması ve genel kurulun noktai nazarının değiştirmesini takiben verebilmektedir. Bu durum karşısında cumhurbaşkanı hukukî bir mütalâayı ilgilendiren talebini 10 Aralık 1952 de geri almıştır. Bu hareketten dört gün önce federal mecliste çoğunluğu ve aynı zamanda hükümet koalisyonunu temsil eden parti grupları, aynı meclisin azınlık partisini temsil eden S P D nin parti grubunu anayasa-ya aykırı hareket ettiği sebeble dâva etmişti. Onlara göre S P D partisi anayasa mahkemesine müracaat suretile federal meclisi ve çoğunluk partilerini Avrupa Savunma Birliğine katılmayı sağlayan kanunu salt çoklukla kabul etmelerini önleme gayesini gütmüştür.

Anayasa mahkemesinin ikinci dairesi 7 Mart 1953 de verdiği kararla bu dâvayı reddetmiştir. (17) Adı geçen bu münasebetle daha önce belirtmiş olduğumuz şu ana düşünceyi ifadeye kavuşturmuştur federal meclis, yani parlamentonun azınlığı veya çoğunluğu dâvada taraf olamaz; taraf olabilmeleri için ancak meclisteki parti grupları harekete geçebilmektedir. Ayrıca bunların hakları dâva edilen tarafından doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak ihlâl edilmiş olmalıdır. Anayasa mahkemesi azınlığın iddia ettiği veçhile federal meclisin tartışma konusu olan kanunları geçirmek için bir anayasa tâdilinin gerekli olduğu iddiasını benimsemediği cihetle, daha sonra üç parti grubu tarafından yapılan müracaatı da red etmiştir.

Anayasa mahkemesi tarafından karara bağlanması gereken maddî anlamda anayasa ihtilâfları - federal seviyedeki organ ihtilâflardan başka, anayasa mahkemesine sahip olmayan

(16) BVerfGE Bd. 2 S. 79, ff.

(17) BVerfGE Bd. 2 S. 143 ff.

eyaletlerde başgösteren eyalet çapındaki anlaşmazlıklardır. Bu gibi durumlarda anayasa (mad. 93, fıkra 1, parag. 4) federal anayasa mahkemesini ilâveten yetkili kılmıştır; ancak bu maddenin gerçek önem kazanması için bir eyaletde anayasa mahkemesinin yetkilerinin daraltılmış veya kaldırılmış olması gerekirdi. Bunun yanıbaşında anayasa eyaletlere kendi anayasa ihtilâflarını federal anayasa mahkemesine havale imkânını da sağlamıştır. (Bonn anayasası mad. 99). Bu imkândan daha önce de belirttiğimiz şekilde, Schleswig-Holstein faydalanmıştır.

2. Federal ve federe devletler seviyesindeki anayasa ihtilâflardan başka Almanya'nın federal bünyesinden doğan anlaşmazlıklar da başgöstermektedir. Weimar ve Frankfurt'da kaleme alınan Reichs anayasasının örneğine uygun olarak anayasa mahkemesi, federal birlik ve üye devletlerin hak ve mükellefiyetleri, bilhassa eyaletlerde uygulanması gereken federal kanunlar ve yürütülmesi gereken federal murakabe konularında çıkan «görüş ayrılıklarında» karar vermekle görevlidir. (Bonn anayasası mad. 94, fık. 1, parag. 3)

Bundan başka federal ve federe devletler arasında çıkan ve birer anayasa mahiyeti arzetmiyen diğer âmme hukuku anlaşmazlıklarında da anayasa mahkemesi federal hükümet ve eyaletler veya eyaletler arasında hakemlik görevi ifa zorundadır. (Bonn anayasası mad. 93, fık. 1, parag. 4) Hernekadar anayasa bu konuda «görüş ayrılıkları» terimini kullanmışsa da, burada bahis konusu olan federal birlik ve üye devletler veya sadece bir eyaletin taraf olduğu gerçek hukukî ihtilâflardır. Federal birlik ve bir eyalet arasında çıkan ilk anlaşmazlık aynı zamanda Alman anayasa mahkemesi önünde yargılanan ilk dâva olmuştur. Bu anlaşmazlık daha önce bağımsız bir eyalet durumunda bulunan Baden ile federal birlik arasında çıkmıştı. Anlaşmazlığın konusunu anayasanın 118. maddesine dayanarak Baden, Württemberg/Baden ve Württemberg/Hohenzollern bölgelerini tek bir eyalet haline inkilâp ettiren yeniden teşkilâtlandırma kanunu çizmiştir. 23 Ekim 1951 tarihli hükmü ile mahkeme (18) Baden eyaletinin talebini özü itibarile red etmiştir. O tarihten bu yana federal birlikle eyaletler arasında çıkan birkaç anlaşmazlık daha hükme bağlanmıştır. Bu dâvalar konu itibarile eyaletlerin hangi ölçüde federal hükümetin idaresine katılacağı meselesini (24 Nisan 1950 tarihli Mesken Yapma Kanunu mad. 14); eyaletlerin ne nispetde federal birliğe karşı

(18) BVerfGE Bd. 1 S. 14 ff.

dostane bir işbirliği gütmeleri gerektiğini (21 Mayıs 1952 tarihli karar) (19); federal birliğin çerçeve kanunu çıkartma yetkisinin sınırlarının ne olduğunu; anayasada yazılı bir kaide olarak geçmemekle beraber eyaletlerin federal birliğe karşı sadakat mükellefiyetinin mahiyetini (1 Eylül 1954 tarihli hüküm) (20) ve nihayet en meşhur ihtilâf olarak eyaletlerin vaktile Vatikan'da aktedilen Konkordato anlaşmasına riayetle okul programlarını bu antlaşmaya uygun olarak düzenlemek mecburiyetinde (Karar 26 Mart 1957) olup olmadıkları meseleleri kapsamaktadır (21).

3. Maddî anlamdaki anayasa anlaşmazlık alanına bir de siyasi bir partinin anayasaya aykırı bir teşekkül olup olmadığı konusundaki ihtilâfları ithal etmek gerekir. Zira bilindiği üzere siyasi partiler ondokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başlangıcındaki meşrutî krallık rejiminde, daha sonraları ise Weimar cumhuriyetinin parlamento hayatında milletin irade tezahürüne faal bir şekilde katıldıktan sonra, Bonn anayasasının 21. mad. fıkra 1 de bu defa anayasa hukukunun çerçevesi içerisinde «anayasa hayatımızın meşruu bir âmili» olarak tanınmış bulunmaktadırlar. Bu itibarla siyasi bir partinin anayasaya aykırı bulunduğu iddiası ile mes. herhangi bir dernek, hattâ parti olmayan siyasi bir derneğin yeterlik veya yetersizliği konusunda çıkan anlaşmazlıktan farklı olarak, Bonn anayasasının 9. cu maddesi gereğince anayasa hukuku bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Siyasi partiler konusunda tartışılan problem, anayasanın ruhuna uygun olarak milletin siyasi iradesini açığa vurulmasında meşruu bir faktör olarak hangi şartlar altında milletin sinesinde yatan siyasi kuvvetlerin şekillenip yöneltmesinde izin verilecektir. Bu sadece olağanüstü önemli bir siyasi problem olmakla kalmayıp, aynı zamanda anayasa hukuku bakımından da ayrı mâna taşıyan bir meseledir.

Esasen Alman anayasası, bir partinin ne zaman anayasaya aykırı sayılması gerektiğini belirten şartları sıralamış bulunmaktadır. (Mad. 21, fıkra 2). Bu konuda ölçü partinin güttüğü gayeler veya taraflar ve üyelerinin davranışına bakılarak, demokratik ana düzenini sınırlandırmak, ortadan kaldırmak veya federal cumhuriyetin özünü tehlikeye düşürmek isteyip istemesidir. Bu meseleler hakkındaki karar anayasayı hazırlayan

(19) BVerfGE Bd. 1 S. 299 ff.

(20) BVerfGE Bd. 4 S. 115 ff.

(21) BVerfGE Bd. 6 S. 309 ff.

lar tarafından parlamanter - demokratik devletde zorunlu olarak siyasî partiler tarafından yürütülen ve onların tasvibine muhtaç olan yürütme kuvvetine bırakılmamıştır. Aksine bu kararı alma yetkisi münhasıran federal anayasa mahkemesine tanınmıştır. (Mad. 21, fıkra 2, parəğ. 2)

Bir partinin anayasaya aykırı olup olmadığı konusunda - anayasa mahkemesinin kuruluş ve teşkilâtını düzenleyen kanunun 43. cü maddesi gereğince anayasa mahkemesi, yalnız federal hükümet, federal şûra (Bundesrat), federal parlamento (Bundestag) ve teşkilâtları bir eyalet ülkesinden fazlasını kapsayan, aynı zamanda bir eyalet hükümetinde de temsil edilen siyasî partilerin müracaatları üzerinde karar verir. Alman federal anayasa mahkemesi bu vakte kadar ancak iki siyasî partinin anayasaya aykırı durumlarını tesbit etmiş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 23 Ekim 1952 tarihli kararla kapatılan «Sozialistische Reichspartei» (Sosyalist Rayhspartisi), (22) diğeri 17 Ağustos 1956 tarihinde kapatılan Alman Komünist partisidir. (23)

Bir partinin anayasaya aykırı sayıldığına dair anayasa mahkemesi tarafından verilen bir hüküm, feshini ve yerini tutabilecek benzer teşkilâtların yasağını derpiş etmektedir. Bu anlayış çerçevesi içinde Alman anayasa mahkemesi henüz 23 Ekim 1952 tarihli kararı ile - anayasaya aykırı sayılan bir partinin milletvekillerinin federal birlik ve eyaletlerdeki yasama organlarında elde bulundurdukları milletvekilliği temsilciliklerini kaybetmiş bulduklarını tesbit etti. O tarihten bu yana kabul edilen federal seçim kanunu, mad. 49 ile Alman parlamentosu üyelik sıfatlarının kazanıp kaybedilme hallerini bu içtihadı uygun olarak düzenlemiş bulunmaktadır. Bu hükümler aynı zamanda muhtelif eyaletlerin yasama organlarında siyasî temsil görevini yüklenmiş bulunan eyalet milletvekilleri için de câridir.

4. Maddî anlamdaki anayasa anlaşmazlıklar arasında yer alan bir diğer kategori de federal parlamento (Bundestag) veya federal şûra (Bundesrat) tarafından anayasayı veya diğer federal kanunları ihlâl suçundan ötürü cumhurbaşkanına karşı şikâyet etme hakkıdır. Aynı şekilde eyalet hükümetlerin üyelerine karşı yapılacak şikâyetler de ilgili eyaletlerin anayasa mahkeme-

(22) BVerfGE Bd. 2 S. 1 ff.

(23) BVerfGE Bd. 5 S. 85 ff.

leri huzuruna getirilmektedir. Yürütme kuvvetini elde bulunduran bakanlara karşı şikâyet etme müessesesi meşruiyetden ilham alan eski bir hukukî gelenektir. Şukadar ki demokratik-parlamanter bir devletde bu şikâyet hakkı bakanları siyasî sorumluluk hallerinden ötürü eski önemini kısmen kaybetmiş sayılır. Nitekim mes. bu haktan 1919-1933 ve 1945 den bu yana hiç faydalanılmamıştır. Bu sebeble Bonn anayasasının bakanları şikâyet hakkına yer vermemesi ve sadece cumhurbaşkanının anayasa mahkemesi huzurunda hesap vermekle mükellef tutulması bu evrime uygun bir adımdır. Esasen cumhurbaşkanını gereğinde hesaba çekebilme imkânından hemen hiç faydalanılmıyacağı şimdiden söylenebilir.

5. Maddî anlamdaki anayasa ihtilâflarından başka federal anayasa ve eyalet anayasaları birçok hukukî durumlarda **hukukî itiraz yollarını genişletmişlerdir**. Başka bir deyimle federal anayasa mahkemesi ve eyaletlerdeki anayasa mahkemelerine giden yeni yollar açılmıştır. Anayasanın 93. cü mad. 2 fıkrasına dayanarak federal kanunlar yolu ile anayasaya yeni yetkiler izafe edilebilmektedir. Anayasanın sağlamış olduğu bu hukukî imkâna dayanarak Alman anayasa mahkemesinin Teşkilât Kanununun 90. cı mad. **şikâyet hakkı** (Versassungsbeschwerde) müessesesini ithal etmiştir. Şikâyet hakkı, pratik bakımdan gün geçtikçe mahkemelerin kazaî hükümlerine karşı olağanüstü bir hukukî itiraz yolu mahiyetine bürünmektedir. Buna benzer şekilde Niedersachsen eyaletinde uygulanan milletvekili şikâyet etme hakkı ile sulh mahkemeleri dahil bütün hâkimlere karşı ileri sürülebilen itirazlar konusunda anayasa mahkemesinin yetkili sayılması, bu mahkemeye ek olarak izafe edilen ceza veya disiplinle ilgili tedbirler meyanında yer almaktadır. (Mad. 98, parag. 2 ve 5) Yine anayasanın 18. ci mad. fıkra 2 dayanarak, ancak anayasa mahkemesi tarafından ilân edilebilecek olan ana hak ve hürriyetlerin gerçekleştirilmesi, bu münasebetle zikredilmesi gereken konular arasında bulunmaktadır. Nihayet Alman anayasası Weimar anayasasının aksine olarak - mücerret anlamda norm kontrolünü yani kanunların anayasaya uygunluğunun murakabesini münhasıran anayasa mahkemesine emanet etmiş ve bir hukuk müessesesini ciddî endişelere yer verecek derecede genişletmiş bulunmaktadır. Bu konuya III. bölümde tekrar avdet edeceğim.

Ana hak ve hürriyetlerin gerçekleştirilmesi, milletvekillere hâkimlere karşı serdedilen şikâyetlere burada ancak kısa

bir şekilde işaret etmek zorundayım. Ancak şurası belirtilmeğe değer ki, bilhassa ana hak ve hürriyetlerin gerçekleştirilmesi, çözülmesi güç hukukî problemler yaratmaktadır. Hâkimleri şikâyet etme hakkı ise bugün dahi şiddetli tartışmalara sebep olan nazik bir konudur. Bu konuları kısaca özetlememize karşılık, anayasa mahkemesince ele alınacak problemlerin sınırlandırılması bakımından anayasanın derpiş etmiş olduğu şikâyet hakkı ile mücerret norm kontrolü üzerinde bir nebze daha durmağı faydalı buluyoruz.

6. Hernekadar federal şûra, federal anayasa mahkemesinin Teşkilât Kanunu hazırlandığı sırada ana hak ve hürriyetlerin yürütme yargı kuvvetlerine karşı, bilhassa anayasanın 19. cu mad. 4. cü fıkrası ile yeteri kadar teminat altına alınarak korunduğunu belirtmiş ve bu sebeble teklif edilen şikâyet hakkı müessesesinin ithaline lüzum kalmadığı görüşünü savunmuşsa da, federal hükûmet ve federal parlamento (Bundestag) bu yeni müessesenin kurulması gereği üzerinde ısrar etmişlerdir. Böylece şikâyet hakkı müessesesi alakodu, hattâ bu hakkın şümul derecesi hükûmetin teklif edilen kanun tasarısından daha ileri olarak federal parlamento tarafından daha da genişletilmiştir. Hükûmetin hazırladığı kanun tasarısında şikâyet hakkının kullanılabilmesi için bütün kazaî itiraz mercilerin tüketilmiş olma şartı koşulmuştu. Oysa ki anayasa mahkemesi halen, mesele büyük bir önem taşıdığı veya itiraz sahibinin şikâyeti sonradan mütalâa edildiğinde onu ağır ve telâfi edilmez zararlara uğratması melhuz bulunması hallerinde, bütün kazaî itiraz merciilerine başvurma mükellefiyet şartına riayet etme zorunluğundan muaf tutabilir. (Mad. 90, fık. 2, federal anayasa mahkemesi Teşkilât Kanunu) Böyle bir tanzimin isabet derecesi son parlamento seçimlerinde müşahede edilmişti. Nitekim bu seçimler sırasında o tarihe kadar parlamentoda hiç bir üyelik kazanmamış olan bir siyasî partiye Kuzey Almanya radyosunda seçime katılan partilere ayrılan seçim propaganda yayın müddeti tahsis edilmemişti. (24) Eğer bu olayda idarî kaza sisteminin derpiş etmiş olduğu bütün itiraz mercilere başvurma şartına riayet etmek gerekseydi, parlamento seçimleri bitmeden ihtilâflı konunun hukukî yoldan çözülmesine imkân kalmayacaktı.

Şikâyet hakkını kullanabilmek için aranan şart, ana hak ve hürriyetlerden birisinin yahut da anayasanın mad. 33, 38, 101, 103 ve 104 derpiş edilmiş olan haklardan birisinin âmme kudre-

(24) BVerfGE. Beschl. vom 3.9.1957, NJW 1957, S. 1513 f.

tini kullananlar tarafından ihlâl edilmiş olmasıdır. Hakkın ihlâli bir idarî tasarruf, kazaî bir hüküm veya kanunla olabilir; anayasanın 28. mad. binaen şikâyet hakkını kullanmaları halinde ihlâlin kanun yolu ile yapılmış olması lâzımdır. Bir ana hak ve hürriyetin ihlâli bir idarî tasarruf sebeble olmuşsa, itirazın idarî kaza çerçevesinde yapılması lâzımdır. Böylece bu gibi hallerde şikâyet hakkı ancak bütün hukukî itiraz merciilerin tüketilmesinden sonra kullanılabilir. Başka bir deyimle, şikâyet sahibinin federal anayasa mahkemesine başvurmadan önce, idarî mahkemelerde iptal dâvası açması, bu dâvanın menfî şekilde sonuçlanması halinde dâvayı en yüksek idarî mahkemeye götürmesi gerekir. Dâvacı ancak bu talebî neticeye bağlayan hükmü yeniden gözden geçirmek üzere anayasa mahkemesi önüne getirebilir.

İşte yukarıda bahsedilen istisnâî hallerde şikâyet sahibine Karlsruhe'deki anayasa mahkemesine re'sen başvurma imkânını sağlamaktadır. Kanunlara karşı dermeyan edilen şikâyetlerin kabul edilebilmesi için, ana hak ve hürriyetlere vâki olan müdahale sözü geçen kanunun uygulanması bakımından alınan bir idarî tasarrufa hacet bırakmaksızın, doğrudan doğruya kanunun sebep olmuş olduğu bir müdahalenin sonucu olarak meydana gelmiş olması gerekir.

7. Bonn anayasası merî hukuka karşı mücerret (soyut) norm kontrolü müessesesini de -Weimar anayasasından farklı olarak- çeşitli yönlerle doğru genişletmiştir. Weimar anayasasına göre eyalet kanunlarının Reichskanunları ile uyuşup uyuşmadığı tâyin hususundaki yetki, Reichsmahkemesine (Temyiz mahkemesine) tanımışken, Bonn anayasası bu yetkiyi federal anayasa mahkemesine vermiş, ayrıca mad. 93, fıkra 1, parag. 2 dayanarak bu mahkemeye federal kanunların anayasa ile uygunluk halinde olup olmadığını tesbit işini de vermiştir. Weimar anayasası çerçevesinde böyle bir muamele sadece federal veya federe hükümetlerin talebi üzerinde yapılabilirken, böyle bir talep bugün federal parlamento üyelerinin üçte birinin dileği ile de yapılabilmektedir. Nitekim mes. Almanya'ya Avrupa Savunma Birliğine katılmayı sağlayan kanun tasarısının anayasaya uygun olup olmadığını tahkikini isteyen talep, bu yoldan yapılmıştır. (25) Bağımsız norm kontrolünün yanibaşında Bonn anayasası ayrıca daha önce yürütülmüş olan kazaî bir muameleye dayanması gereken **bağlı norm kontrol** usulünü de kabul etmiştir. (Mad. 100, fıkra 1)

(25) BVerfGE, Bd. 1, S. 396,ff.

İkinci derece norm kontrolü halinde görülen dâva adı yargı mercilerinin herhangi biri önünde görülebilir, yani bahsi geçen dâva bir hukuk, ceza mahkemesi, idarî veya malî kazaî mercii yahutda iş veya sosyal mahkeme nezdinde cereyan edebilir. Görülen dâvanın durdurulması ve federal veya eyalet anayasa mahkemelerinin kararının istihsalı için mahkeme uygulanmak istenen federal kanunu anayasaya aykırı olduğuna veya ilgili eyalet kanununun anayasaya, federal kanunlara veya eyaletin anayasası ile uyuşmadığına kanaat getirmesi lâzımdır. Münhasıran mahkemenin veya tarafların bir şüphe izhar etmeleri federal veya eyalet anayasa mahkemelerince bir norm kontrolünün uygulanması için yeterli değildir. Bundan başka ikinci derece norm kontrolü nizamnamelerin kanunlara uygunluk konusunda bahis konusu olamaz.

Federal anayasa mahkemesine tanınan kontrol yetkisi sadece yasama organını ilzam eder, idareye şâmil değildir. İdarenin kazaî murakabesi nizamname yolu ile hukukî normlar vazettiği nispetde, imparatorluk ve Weimar cumhuriyetinde olduğu gibi diğer mahkemelere bırakılmıştır. (26)

Federal anayasa mahkemesi kontrol yetkişini anayasa öncesi kanunlara, yani anayasanın yürürlüğe girmesinden önce çıkarılan kanunlara, uygulanmağa yanaşmamaktadır. (27) Böylece bütün adı mahkemeler Bonn anayasası yürürlüğe girmezden önce çıkan bütün kanunların, bilhassa Reichkanunlarının, anayasaya uygun olup olmadıkları hususunda re'sen karar verebilirler. Halen faaliyette bulunan federal anayasa mahkemesinin bu kararının ne derece Bonn anayasasının bu mahkemeye yasama organını kontrol hususunda tanıdığı tekelci mevki ile uyuşup, uyuşmadığı hususu tartışma götürür bir meseledir. Bununla beraber Alman anayasa mahkemesine anayasa yolu ile verilen geniş yetkileri endişe ile takip edenlerin, bizzat federal anayasa mahkemesinin bu yetkilerinin kısmen daraltılması kararını ancak sevinçle karşılayacaklarına şüphe yoktur.

III

1. Alman federal cumhuriyetinin Avrupa Savunma Birliğine katılma kararı konusunda başgösteren anayasa hukuku anlaşmazlığı siyasî ve hukukî açılarından hareketle anayasa mahke-

(26) BVerfGE Bd. 1, S. 184 ff.

(27) BVerfGE Bd. 2 S. 124 ff. Bd. 3 S. 45 ff. Bd. 4 S. 331 ff.

mesinin sınırlarının tesbiti problemini hararetle tartışılmasına yol açmıştır. Bu tartışma dolayısıyla federal hükümeti ve 1953 sonbaharında seçilen ikinci Bundestag'ı (parlamentoyu), hangi şartlar ve ne ölçüde anayasa mahkemesinin yetkilerinin sınırlandırılabilirliğinin konusunu tesbit etmeğe sevk etmiştir. Bu mesele ile ilgili olarak federal anayasa mahkemesinin teşkilâtının da bir reforma tâbi tutulması ortaya konulmuştur. Bu reform anayasa mahkemesine seçilecek hâkimlerin vasfını tâyin ve dairelerin teşekkülü tâyin etmeğe, ayrıca mahkemenin birbirinden tamamen ayrı, adetâ onu ikiz mahkemeler haline getiren Teşkilât Kanununu yeniden gözden geçirilmesini sağlamıştır. Adı geçen reform sonucunda daha önce federal anayasa mahkemesinin yetkileri arasına ithal edilmiş olan mütalâa sunma mükellefiyeti (mad. 97) kaldırılmıştır. Ayrıca şikâyet hakkına dayanarak verilen dilekçeler önce üç kişilik bir komisyonun incelenmesinden geçirilmektedir. Bu komisyon yapılan şikâyeti, karar bir anayasa probleminin aydınlatılmasına hizmet edip etmediğini, etmiyorsa veya şikâyet sahibinin müracaatının reddi halinde kendisini ağır ve telâfi edilmez bir zarara sokmuyorsa, ittifakla ve gerekçe göstermeksizin red edebilir. Eğer adı geçen komisyon ittifakla karar alamazsa, bu takdirde ilgili daire bu sebebe dayanarak yapılan şikâyeti red edebilir. (Mad. 91, BVerfGG) Mahkemenin teşekkülü ile ilgili olarak şu yenilikler konulmuştur. Parlamento (Bundestag) veya federal şura (Bundesrat), iki aylık bekleme müddeti sona erdiği halde seçim yapmadığı veya bir hâkimin süresi dolmadan yenisini seçmediği takdirde, (Mad. 7, BVerfGG), anayasa mahkemesinin genel kurulu hâkimlerin seçimine vasıtalı olarak müdahale edebilmektedir. Bu müdahale mahkemenin yeni üyeler seçmesi tarzında, değil, aksine gerekli üye sayısını daraltılması şeklinde olmaktadır. Buna göre anayasa mahkemesinin bir dairesinin üye sayısı 12, sonra 10 ve en çok 8 üyeliğe indirilebilir. (Mad. 2, fıkra 2, BVerfGG n. f.) bunlardan ise sadece 7, hattâ 6 sının hazır bulunması ile ilgili daire karar alabilmektedir. (Mad. 15, fık. 2-1, BVerfGG n. f.) Nihayet aynı reform mahkemenin iki dairesi arasındaki yetkileri daha değişik ve elastik bir şekilde paylaşmıştır. (Mad. 14, BVerfGG, n. f.)

2. Avrupa Savunma Birliğine katılıp, katılmama yüzünden başgösteren ihtilâf aynı zamanda Erich Kaufmann'ın henüz 1950 yılında München'de toplanan Alman âmme hukukçular kongresinde, anayasa mahkemesinin sınırları ile ilgili meselenin yeniden

tartışılmasına vesile olmuştur. (28) Kaufmann daha ozaman haklı olarak bu sınırın mahkemenin yalnız anayasa hukuku ile ilgili ihtilâflara bakma mükellefiyetinden istihraç edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Esasen anayasa mahkemesinin sadece gerçek hukukî meselelerle meşgul olma zorunluğu, hukuk normlarına bağlı kalmağı gerektiren yargı organının bağımsızlığından ileri gelmektedir. Anayasa mahkemesinin görevi yazılı veya yazısız anayasa hukuku normlarının yorumunu ve uygulanmasını sağlamaktır. Bu gibi hukuk normlarının eksik olduğu yerde hukukî meseleler yoktur, sadece siyasî problemler vardır. Şu halde anayasa mahkemesinin çözmekle mükellef olduğu gerçek hukukî ihtilâflar en üstün devlet organları arasında çıkan yetki anlaşmazlıklarıdır. Anayasa hukuku devlet başkanı ve hükümet faaliyetlerinin mahiyetine dair hiç bir norm koymadığına göre, bu alanda sadece siyasî organlar huzurunda sorumluluk durumu kalmaktadır, meğer ki bu organların yetkileri ihtilâfın konusunu teşkil etsin. Buna karşılık kanun koyucu maddî normlara tâbi olabilir ve bu takdirde bağımsız ve tâbi norm kontrolü yolundan yargı organının murakabesine konu olmaktadır.

Bütün bu mülâhazalardan açıkça anlaşılıyor ki, Alman federal cumhuriyetinin Avrupa Savunma birliğine katılıp katılmama meselesi hukukî değil, tamamen siyasî bir mesele idi. Ancak federal anayasa mahkemesine o zaman bu siyasî meseleyi çözsün diye başvurulmamıştır. Mahkemeden öğrenilmek istenen nokta, federal cumhuriyetin bu savunma birliğine adı bir kanunla mı veya federal şuuranın tasvibine muhtaç bir kanunla mı yahut anayasanın tâdilini gerektiren bir kanunla mı katılması meselesi idi. Bu problem siyasî değil, aksine hukukî bir mahiyet taşıyordu. Bu itibarla ara sıra, Bonn anayasası siyasî meselelerin çözülmesini anayasa mahkemeye bırakmıştır şeklindeki tariz ve tenkitlerin yersiz olduğu inancındayım. Bu meselelerin siyasî yönü sadece dolayısıyla federal cumhuriyetin bekası ve siyasî gelişimine tesir etmesinde saklı bulunuyordu. Ancak bu bakımdan böylesine siyasî önemi haiz anayasa meselelerin karara bağlanmasının bir mahkemeye bırakılıp bırakılmaması meselesinin doğru olup olmadığı tartışılabilir. Weimar anayasası önceden belirttiğim üzere bu meselelerde daha çekişen davranmıştır.

(28) Grenzen der Verfassungsgerichtsbarkeit, VVD STL. Heft 9

Bununla beraber kanaatimce bir hukuk devleti kurma gayesini güden federal Alman cumhuriyeti, Bonn anayasasının tuttuğu yoldan farklı bir çözüm tarzı benimseyemezdi. Temel kanunumuz gibi ancak ağır şartlar, hattâ bazı meselelerde hiç bir tâdil imkânı tanımayan rijid bir anayasa (Mad. 79, fık. 3), elbette mes. yazılı bir anayasaya sahip olmayan İngiliz anayasa sisteminin elastikiyetinden yoksündür. Bonn anayasasını hazırlayan heyet gibi anayasa düzenine sağlam hukukî bağlıklar yüklemek isteyenler, bu mükellefiyetlerin yasama organındaki çoğunluğun bu mükellefiyetlerden kurtulmak istediği zaman, sıkıcı olarak karşılanacağını yadırgamaması gerekirdi. Şurası da unutulmamalıdır ki Bonn anayasası 1948/49 yıllarında vücutte getirilmiştir. Ozamanki siyasî şartlar halen tamamen değişmiş bulunuyorlar. Ozamanki siyasî şartların anayasanın üzerindeki tesiri haklı olarak kalkmıştır ve bugün artık hesaba katılmamalıdır. Fakat bütün bunlara rağmen federal cumhuriyet anayasa yolundan anayasa hukukundan doğan mükellefiyetlere tâbi kılınmıştır; bu mükellefiyetlere hükümet ve yasama organının bağımsız bir mahkemenin kararlarına riayet suretile bağlı kalması hukuk devletinin vazgeçilmez şartlarıdır. Anayasa mahkemesinin yetkilerinin daraltılması, mes. federal birlikté çıkan organ anlaşmazlıklara bakma yetkisinin bertaraf edilmesile hiç bir şey kazanılmış olmazdı. Böyle bir tahdit, organik bir reform değil, sadece bir yama işi sayılırdı. Bahsi geçen sınırlandırma ancak büttün anayasayı daha elastik bir bünyeye kavuşturmak yolundan olabilirdi. Böyle bir imkâna karşı iş devlet hayatında benimsenmiş olan federal düzen ve çoğunluğa dayanarak yetkilerini alabildiğine kullanacak olan yasama organının nüfuzuna karşı beslenen endişeler dikilmektedir. Üstelik federal cumhuriyetinin Avrupa Savunma Birliğinin girip girmemesi konusunda çıkan anlaşmazlık, anayasa mahkemesi müessesesinin değer veya değersizliğini isbatlayacak klasik bir örnek sayılamaz, çünkü bir ihtilâf yukarda da belirtilen sebepler yüzünden, olağanüstü bir önem taşımakta ve bu sebeple genelleştirilememektedir.

Daha yukarda da bahsi geçen Erich Kaufmann'ın konferansında, sözcü, anayasa mahkemesinin temel kanununun 21 mad. 2 fıkr. dayanarak bir siyasî partinin anayasaya aykırı olup olmadığı hususundaki durum hakkında böyle bir olayın hukukî değil, doğrudan doğruya siyasî bir anlaşmazlığı teşkil etmesi sebebiyle karar vermemesi gerektiğini belirtmişti. Federal anayasa mahke-

mesinin ara yerde 23 Ekim 1952 ve 17 Ağustos 1956 tarihli kararları ile Sosyalist Reichspartei ve Alman Komünist partisinin anayasaya aykırılıkları sebebiyle bu partilerin feshine karar vermiş olması bir yana bırakılarak, böyle bir görüş prensip itibarile tamamen sakattır. Hiç şüphesiz ki siyasî bir partinin anayasaya aykırı olup olmadığı aynı zamanda siyasî bir meseledir ve bu mesele ile ilgili karar federal cumhuriyetin siyasî gelişimi için büyük bir önem taşımaktadır. Fakat bu problem aynı zamanda hukukî bir meseledir, çünkü anayasa mahkemesi siyasî bir partinin anayasaya aykırı durumunu ancak açıklanan olaylara dayanarak hukukî kavramlarla tesbit edebilmektedir. Bir partinin güttüğü gaye ve taraftarların hattı hareketine dayanarak, hür demokratik temel düzenini daraltmak veya kaldırmak yahut federal cumhuriyetin özünü tehlikeye düşürmek isteyip istemediği kazaî yoldan tesbit edilebilir. Esasen federal anayasa mahkemesinin Sosyalist Reichspartei ve Komünist partisinin anayasa aykırı durumlarını teşrih eden itinalı ve ikna edici hükümleri bu görüşü doğrulamışlardır.

3. Anayasamıza daha büyük bir elastikiyet vermek amacı ile yapılacak olan bir tâdil hiç şüphesiz ki önemli siyasî ve anayasa sonuçları verecektir. Böyle bir tadil aynı zamanda anayasa mahkemesinin şümulünü de zarurî olarak daraltırdı. Fakat federal anayasa mahkemesinin yapısına uygulanacak olan reform herşeyden önce mahkemenin gerçek olmayan anayasa anlaşmazlıkları konusunda taşımakta olduğu yetkileri daraltmakla olurdu.

Bu alanda herşeyden önce anayasa şikâyet müessesesinin daraltılması bahis konusu olabilir. Daha önce belirttiğim üzere, ana hak ve hürriyetlerin ihlâli sebebiyle herhangi bir mahkeme huzurunda açılan dava sırasında veya bu ana hakların ihlâline dair sonradan yapılan iddialarda, federal anayasa mahkemesine de başvurulabilir. Mahkeme kanununun anayasaya uygun cihetle, anayasanın 100. mad. 1 fıkrasına uyularak yürütmekte olduğu dava safhalarına ara vermediği hallerde dahi, federal anayasa mahkemesinden bir karar istihisali talep edebilir. Böylece anayasa şikâyet hakkı, belli hukukî meselelere inhisar eden, olağanüstü bir hukukî vasıta teşkil etmektedir. Ancak bir noktada şöyle bir soru haklı olarak karşımıza çıkmaktadır: Almanya'da idarî kaza müesseselerinin ana hak ve hürriyetlerin korunmasını da kapsayacak şekilde şimdiye kadar kayd edilmeyen bir ölçüde ge-

nişlediği sırada, hukukî teminat müesseselerinin bu derece artırılmasına acaba gerçekten ihtiyaç var mıdır? Bugünkü anayasa şikâyet hakkına örneklik etmiş olan Bavyera anayasa şikâyet hakkı, Bavyera'da idarî kaza sistemine ait genel hükümlerin bulunmadığı sırada ortaya çıkmıştı.

Anayasa şikâyet hakkının kabul edilmesi, bu müessesenin en hararetli müdafilerinin dahi beklemedikleri ölçüde, federal anayasa mahkemesinin iş yükünü arttırmıştır. 31 Aralık 1957 tarihine kadar federal anayasa mahkemesine 4223 anayasa şikâyeti aksettirilmiş, bunlardan ancak çok ufak bir kısmı başarı ile sonuçlandırılmıştır. O tarihe kadar karara bağlanmış olan 3651 anayasa şikâyetinden ise sadece 17 si müsbet şekilde değerlendirilmiştir. Bu sayılar canlı bir dil konuşmaktadır. Bir bakıma denilebilir ki, anayasa şikâyet hakkının özel değeri belki de en yüksek bir mahkemenin şikâyet sahibine bir haksızlığın yapılmadığını tasdik etmesidir. (29) Fakat insan kendine bir türlü sormaktan alamıyor ki, bu işi acaba federal üst mahkemeler yapamazlar mıydı?

Federal anayasa mahkemesinin norm kontrolü bahsinde sahip olduğu merkezîyetçi ve tekeli yetkilere karşı, - hernekadar federal anayasa mahkemesi yürürlükte olan anayasadan önce çıkarılmış olan kanunların anayasaya uygunluğunu diğer mahkemelerde de incelenebileceğini kararlaştırılmışsa da - ciddi mülâhazalar ileri sürülebilir. Bu mülâhazalar, federal hükümet, bir eyalet hükümeti veya federal meclis (Bundestag) üyelerinin üçte biri tarafından talep edilebilen bağımsız norm kontrolüne karşı yöneltmeyip, sadece mad. 100, fıkra 1 belirtilen bağı norm kontrolüne karşı ileri sürülebilir. Çünkü yargı kudreti bölünmez bir bütündür ve bir mahkeme, gerçek bir hukukî anlaşmazlığı ilgilendiren bütün hukukî meselelerde karar verebilmelidir. Yargı kudreti alanında bulunan çeşitli mahkemelerin verecekleri çelişik kararlar sebebiyle hukuk vahdetine yapılacak olan tehditler, anayasanın 95. mad. uyularak kurulmuş bulunan en yüksek federal mahkeme tarafından giderilebilir. Hukukî düzenin muhafaza edilmesi federal anayasa mahkemesi yerine, en yüksek federal mahkemenin vazifesi olmalıdır.

Mahkemelerin tatbikatından çıkan sonuçlara göre federal anayasa mahkemesinde uygulanan usuller lüzumundan fazla u-

(29) Geiger, BVerfGG, Textausgabe, S. XXIV

zundur. Federal anayasa mahkemesi, önemli federal kanunların anayasaya aykırı olup olmadıklarını belirten kararlarını birçok hallerde uzun yıllar sonra belirtebilmektedir.

Örneği: Çeşitli ekonomik kanunların anayasanın 12 mad. fıkra 1 de ifade edilen serbest meslek seçiminin teminatı ile olan uyumsuzluğu üç yıldan beri incelenmektedir. Keza fiyat tesbiti kanunlarının anayasanın 80 mad. 1 fıkrası ile olan uyumsuzluğunu belirtecek olan kanun, beş yıla yakın bir süredir incelenmektedir.

Medenî hukuk, ceza veya idare hukukunu ilgilendiren bir ihtilâfta kararın geciktirilmesi, ferdin hakları bahis konusu olduğu zaman, büyük mahzurar meydana getirmektedir. Zira birçok hallerde taraftarların ekonomik durumu, özenerek beklenen bu kazaî karara bağlıdır. Buna karşılık idarî cihazın düzenli bir şekilde işlemesi mes. beledi ihtilâflarda olduğu gibi kazaî bir karara bağlı ise, kararın geciktirilmesi tahammül edilmez, bir durum yaratmaktadır. Bir komün uzvunun seçiminin hukuka uygunluğu veya aykırılığı bahis konusu olduğu zaman - ister bir kaza idare heyeti, ister bir belediye başkanının seçimi olsun - esasen belli bir zaman süresi gerektiren kazaî kararın bir daha birkaç aylık hattâ yıllık bir tehire takatı yoktur. Böyle durumlarda mahkemeler - eğer federal anayasa mahkemesi mad. 100, fıkra 1 göre kararı uzun boylu geciktiriyorsa, - idarî faaliyetlerin devamlılığı uğruna hukukî ihtilâfı sonuçlandırmak ve idarede hasıl olan düzensizliği ortadan kaldırmak için anlaşmazlığı vukuu bulmamış sayıp, federal anayasa mahkemesini tahrikten vazgeçebilirler. Bu gibi hallerde idarî mahkemeler, eski Reichsmahkemesinde câri olan «horro pleni» de olduğu gibi, federal anayasa mahkemesine başvurmadan çekinebilirler. Bu eğilimlerde idarî mahkemelerin sırf federal anayasa mahkemesine başvurmak için şüpheli kanunların da anayasaya uygunluğunu tanıma sonucunu doğurabilir. Kısaca şüpheli durumlarda mahkeme bir kanunun geçerliği bahsinde aleyhte olmaktan çok, lehinde bulunacaktır. Böyle bir gelişim tesirli bir anayasa korunmasının menfaati bakımından üzülmeye değer bir hal olurdu. Şuhalde federal anayasa mahkemesine diğer mahkemelere, anayasanın 100 mad. 1 fık. uyularak, birkaç yıl sonra değil, hemen karar vermeğe elverişli imkânların temini yoluna gidilmelidir. Bu imkânların başında şunlar akla gelmektedir: federal anayasa mahkemesinin çifte mahkeme karakterini tamamen ortadan kaldırmak, birinci ile ikinci daireler arasında makul bir yetki bö-

lünmesi sağlamak, bağı norm kontrolü bahsindeki yetkisini iptal etmek. Bu gibi tedbirler res'en yapılacak norm kontrolüne dokunmayacağı cihetle, federal ve eyalet hükümetleri, Bundestag yani federal meclisteki azınlıklar siyasî veya hukukî bakımdan anayasaya uygunluğu tartışılan kanunların murakabesini diledikleri ölçüde talep etmeğe devam edebilirler. Bununla beraber res'en yapılacak norm kontrolünün en yüksek federal mahkeme-ye verilir verilmeyeceği de mütalea edilebilir.

4. Görüldüğü üzere anayasa mahkemesinin şümül derecesi ve sınırları, anayasa hukuku ve anayasa siyaseti bakımından son derece girift meseleler ortaya koymaktadır. Bu meselelere bu etüd çerçevesi içinde ancak işaret olunabilir. Anayasa mahkemesinin şümül derecesinin tasvirinden, bugün federal anayasa mahkemesine tanınmış olan geniş yetkilerin neveleri ve federal cumhuriyetin en yüksek mahkemesinin siyaset ve anayasa hukuku bakımından hangi önemli problemlere el attığını anlamak mümkündür. Anayasa mahkemesinin yargı sınırları meselesinde anayasayı hazırlayanlara, anayasa mahkemesine sadece siyasî meseleler havale ettiği ithamında bulunmak haksızlık olacağını belirtmeğe çalıştım, zira görüldüğü üzere, hemen her anayasa hukuku meselesi aynı zamanda son derece önemli siyasî bir mahiyet taşımaktadır. Bu itibarla mes. federal cumhuriyetin Avrupa Savunma Birliğine katılması konusunda çıkan anlaşmazlığın sırf siyasî bir karakter taşıdığını iddia etmek çok yersiz olur.

Buna karşılık şurası muhakkaktır ki, siyasî vasıtalarla gayelerine ulaşmayan muhalefet partileri, mücadelelerine anayasa hukuku alanında devam ettireceklerdir. Gerçek siyasî kararlarını bireş anayasa hukuku anlaşmazlığı haline çevirirken, anayasa mahkememizin itibarı ve istikrarı bakımından bir tehlike saklandığında hiç şüphe yoktur. Hâkimler çok kolaylıkla sadece anayasa hukukunu ilgilendiren kararların birer tefhimcisi olduklarını unutup, ani zamanda birer siyasî kanaat taşıyıcı ve müdafisi oldukları kanısına kapılabilirler. Alman anayasa mahkememiz faaliyetlerinin henüz başlangıcında bulunduğu bir sırada, bu nevi ithamlara karşı koyabilmek için çok genç ve otoriteden yoksundu. Federal anayasa mahkemesinin ilk içtihadı olarak güney batı Almanya'nın mülki taksimatını ele alma zorunda bulunması, mesut bir başlangıç sayılmaz, zira bu alanın sınırlarını yeniden tesbitinde sayısız siyasî ekonomik ve dinî faktörler rol oynamıştır. Umulurki federal meclis ve suurada mevcut olan

siyasî kuvvetler münasebetleri, gelecekte federal anayasa mahkemesine 1952 yılında olduğu gibi sırf siyasî mahiyette anlaşmazlıklar yüklenmesin. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için aynı zamanda hükûmetle muhalefetin el ele verip, işbirliği yapmaları gerekir. Demokrasi, devlet kudretinin bütün taşıyıcılarının birlikte çalışmaları demektir. Demokratik devletlerin hukuk devletini teşkil eden müesseseleri, bilhassa anayasa mahkemesi, ancak bu temellere el sürülmediği takdirde işleyebilmektedir. Ümit olunur ki Alman anayasa hukuku ve anayasa mahkemesinin varlığı ve gelişimi için sorumlu olan federal cumhuriyetin siyasî mercii, bu hususlara gelecekte itina ile eğilsinler.

ENSTİTÜ YAYINLARI

27. Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsü. Türkiye'nin İdari Taksimatı. (İdari Reform Serisi 1) 1961, 46 s.
28. Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsü. Türkiye'de Mesken Problemi. (İdari Reform Serisi 4) 1961, 46 s.
29. Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsü. İdari Reform ve Reorganizasyon. (İdari Reform Serisi 12) 1961, 24 s.
30. Arık, K. Fikret. Mukayeseli Toprak Reformu II. (İdari Reform Serisi 11) 1961, 183 s.
31. Laubadere, André de. Anayasa Konseyi. Çev. Visalettin Pekiner. (Konferans Serisi 16) 1961, 16 s.
32. Laubadere, André de. Delvetin Ekonomik Hayata Müdahalesi ve Mülki Taksimatta Reform. Çev. Timuçin Akkutay, Özer, Ozankaya. (Konferans Serisi 17) 1961, 40 s.
33. Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsü. Âmme İdaresi Enstitüsü 1961. 1961, 23 s.
34. Ribas, J. Devlet Personel Teşkilâtı İncelemeleri - Belçika, İngiltere, Fransa. Çev. T. Akkutay, V. Pekiner, Ö. Ozankaya. (İdari Reform Serisi 9) 1962, 35 s.
35. Arık, K. Fikret - Türk, İsmail - Baykal, Deniz. Mouvement Legislatif en Turquie 1960. (Araştırma Serisi 5) 1962, 36 s.
36. Arık, K. Fikret. Juridiction Constitutionnelle Turque. (Araştırma Serisi 7) 1962, 23 s.
37. Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsü. Teknik Yardım Programlarının Hazırlanması. (Seminer Serisi 4) 1962, 70 s.
38. Mihçioğlu, Cemal. İdari Bir Mesele Olarak Üniversiteye Giriş Sınavlarının Yeniden Düzenlenmesi. (Araştırma Serisi 6) 1962, 176 s.
39. Foster, J. W. — Fotozoğlu, Mustafa. Personel İstatistikleri. (Araştırma Serisi 8) 1962, 21 s.
40. Lamothe, Dutheillet de. Fransa'da Plânlama. Çev. Muammer Eronat. (Konferans Serisi 18) 1962, 23 s.
41. Lamothe, Dutheillet de. Fransa'da Devlet Memuriyeti. Çev. Visalettin Pekiner, Özer Ozankaya. (Konferans Serisi 19) 1962, 24 s.
42. Godchot, J. Bölge Kalkınması ve Arazi Politikası. Çev. T. Akkutay, V. Pekiner, Ö. Ozankaya. (Konferans Serisi 21) 1962, 78 s.
43. Laubadere, André de. Fransa'da İdari Kaza ve İdari Tasarruflar. Çev. V. Pekiner, T. Akkutay. (Konferans Serisi 20) 1962, 92 s.
44. Watters, D. M. — Lamothe, Dutheillet de. Siyasi Kuvvet Karşısında İdare. Çev. Sevda Erem - Özer Ozankaya. (Konferans Serisi 22) 1962, 35 s.
45. «International Social Science Bulletin». İktisadi ve Mali Politikanın Tâyini. Çev. Gülgün Karal. (Tercüme Serisi 10) 1962, 119 s.
46. Abadan, Nermin. Federal Batı Almanya'nın Siyasi Partileri. (Araştırma Serisi 9) 1962, 44 s.
47. Stihon, H. A. — Smithburg, D. W. — Thompson, V. A. İnsan Davranışı ve Teşkilât. Çev. Doç. Dr. Cemal Mihçioğlu. (Tercüme Serisi 11) 1962, 41 s.
48. Keleş, Ruşen Y. — Geray, Cevat — Polatkan, Tanju — Mardin, Şerif. Demokratik Memleketlerde Siyasal Partiler — Amerikan, Fransız, Hind. (Araştırma Serisi 10) 1962, 63 s.
49. Laubadere, André de. Fransa'nın İdari Muesseseleri — İdari Teşkilât, İdari Kaza, Memur. Çev. Doç. Dr. Şeref Gözübüyük — Dr. Metin Kıratlı. (Tercüme Serisi 12) 1962, 61 s.
50. Karal, Gülgün. Teknik Yardım Programları ve Türkiye'de Teknik Yardımın İdaresi. (Araştırma Serisi 11) 1962, 288 s.
51. Dinçer, Nabi. Emigration and Immigration in Holland. (Araştırma Serisi 12) 1962, 41 s.
52. Aldan, Mehmet. Şehirleşme Hareketlerinin Düzenlenmesi Bakımından Belçika ve Türkiye. (Araştırma Serisi 13) 1962, 84 s.

Fiatı: 2 TL.